
ኢትዮ - ትረካ
ከንኪን ዳና ሞዐጡ ! !
@ethio_terka
TAFT
PHOTOGRAPHY

የጻፈው ‹እኔ› ብሎ ባይሆንም እንኳን ነቢያት እኔ ሳይሉ ስለራሳቸው አርቀው ሊናገሩ እንደሚችሉ አንባቢው ጃንደረባ የመጻሕፍትን ልማድ በሚገባ ተረድቷል፡፡ የትርጓሜ ስልት አውቆ ይህንን ጥቅስ በየትኛው ስልት ልፍታው የሚል ሊቅ ጠያቂ ነበር፡፡ ንባቡን ይዞ ‹ሌላ ትርጉም አልፈልግም ፤ የተጻፈው ይኼ ነው› የሚል ችክ ያለ ተማሪ አይደለምና ለፊልጶስ የትምህርት ርዕስ ሠጥቶ ሊማር ቁጭ አለ፡፡

ይህንን ተከትሎ ፊልጶስ ለጃንደረባው ከትንቢቱ ትርጓሜ ተነሥቶ ስለ ኢየሱስ ክርስቶስ ወንጌልን ሰበከለት፡፡ ውጤቱ እንጂ ይዘቱ ያልተጻፈልን ይህ በፍጥነት በሚሔድ ሰረገላ ላይ የተሰበከ ስብከት እንዴት ያማረ ይሆን? የጦርነት ስንቅ ተሸከመው በመጋለብ ፈንታ ወንጌላዊውን ከአዲስ ተማሪው ጋር ይዘው የጋለቡ እነዚያ ፈረሶች ምንኛ የታደሉ ናቸው? በክፋቱ ከነፈረሶቹ በባሕር የሚሠጥም ፈርዖንን የያዙት ፈረሶች ያልታደሉ ከሆኑ ወንጌል ተሸክመው የጋለቡና እንደ ግብፅ ፈረሶች በውኃ በመስጠም ፈንታ ከውኃ ዳር ባለቤታቸውን ሊያስጠምቁ ተለጉመው የቆሙት እነዚህ ፈረሶች እንዴት የከበሩ ናቸው? ያንን ‹የፈረስ ወዳጅ› የፊልጶስን ስብከቱን ሰምተውት ይሆን? ምነው እንደ በለዓም አህያ አንደበታቸው በተከፈተና ስለዚያ ፍቱን ስብከት በነገሩን?

ጃንደረባውን በዚያ ቅጽበት የለወጠ ፣ እንደ ኤማሁስ መንገደኞች የሰሚውን ልብ ያቀለጠ ይህ ስብከት እንዴት ያለ ይሆን? የኤማሁስ መንገደኞች ከኢየሩሳሌም ሲወጡ ክርስቶስ ከመካከላቸው ሆኖ እንዳናገራቸው ጃንደረባውም ከኢየሩሳሌም ወጥቶ ሲጓዝ ፊልጶስ ከመንገድ አነጋገረው። የኤማሁስ መንገደኞች ጌታን ‹ከእኛ ጋር እደር› ብለው እንደለመኑት ጃንደረባውም ፊልጶስን ከእኔ ጋር ተቀመጥ ብሎ ለመነው። (ሉቃ. ፳፬፥፲፫-፴፩)

የኤማሁስ መንገደኞች የነቢያት መጻሕፍት ሲተረጎሙላቸው ልባቸው እንደተቃጠለ ጃንደረባውም ፊልጶስ በተረጎመለት የትንቢተ ኢሳይያስ ትርጓሜ ልቡ ተቃጠለ። የኤማሁስ መንገደኞች ከጌታ እጅ ቁራሽ ተቀብለው ዓይናቸው ሲከፈት ጌታ ተሰወራቸው ፤ ጃንደረባው ደግሞ ጥምቀትን ተቀብሎ ፊልጶስ ከእርሱ ተነጠቀ። እነርሱ ወደ ኢየሩሳሌም ሲናገሩ ሲገሰግሱ ጃንደረባውም ወደ ዳግማዊት ኢየሩሳሌም ወደ ኢትዮጵያ ገሰገሰ።

‘ከእንዳልጠመቅ የሚከለክለኝ ምንድር ነው?

‹በመንገድም ሲሔዱ ወደ ውኃ ደረሱ ፤ ጃንደረባውም ፦ እነሆ ውኃ እንዳልጠመቅ የሚከለክለኝ ምንድር ነው?›› አለ።

‹‹አሁንም ትሕትናውን ተመልከቱ:: አጥምቀኝ አላለውም:: ዝምም አላለም:: በመጓጓትና በፍርሃት መካከል ሆኖ ‹የሚከለክለኝ ምንድር ነው› ብሎ ተናገረ:: የእምነትን ትምህርት በሚገባ እንደተማረ አያችሁ? የነቢዩ ኢሳይያስ ትንቢት ሥጋዌውን ፣ ስቅለቱን ፣ ትንሣኤውን ፣ ዕርገቱንና ምጽአቱን ያካተተ ነበር:: ስለዚህ ትልቅ መጓጓትን ቢያሳይ አትደነቁ›› ይላል ቅዱስ ዮሐንስ አፈወርቅ[67]

በቅዱስ ጳውሎስ የተሰበከለት ፊልክስ የተባለው ሀገረ ገዢ ስለ ክርስቶስ የጳውሎስን ስብከት ከሰማ በኋላ ‹‹አሁንስ ሒድ በተመቸኝም ጊዜ ልኬ አስጠራሃለሁ›› ብሎ መልሶለት ነበር:: ሆኖም ፊልክስ ከዚያ በኋላ ጳውሎስን አስጠርቶ አጥምቀኝ አላለም:: ጭራሽ ጳውሎስን በእስር ቤት ተወው:: (ሐዋ. ፳፬፥፳፫) ልናልፋቸው የማይገቡ የመዳን ዕድሎችን እንደ ዋዛ ማሳለፍ አይገባም::

ኢትዮጵያዊው ጃንደረባ ፊልጶስን ‹በል ከሰረገላው ውረድ ልኬ አስጠራሃለሁ› ብሎ ሊሸኘው አልወደደም:: ‹የረጋ ወተት ቅቤ ይወጣዋል› ብሎ ሀገርኛ ተረት ተርቶም አልሸኘውም:: ‹በተወደደ ጊዜ ሰምቼሃለሁ ፤ በመድኃኒትም ቀን ረድቼሃለሁ› የሚለውን የትንቢተ ኢሳይያስ ቃል ያነበበው ይህ ጃንደረባ ‹ቆይ ላስብበት›

[67] St. John Chrysostom, On the Acts of the Apostles 19

ብሎ ለመዳን ቀጠሮ መሥጠት አልፈለገም። እንደ ቅዱስ ኄሙሱ ‹‹እነሆ የተወደደው ሰዓት አሁን ነው ፤ የመዳን ቀን አሁን ነው›› ብሎ ተነግሯል። (ኢሳ. ፶፱፥፳ ፤ ፪ቆሮ. ፮፥፪) የተግረውን ለመፈጸም ጊዜ ማጥፋት አልወደደም ‹ትእዛዝህን ለመጠበቅ ጨክንሁ አልዘገየሁም› ብሎ ሊዘምር ወደደ። (መዝ. ፻፲፰፥፷) ውኃ እንዳለ ጥምቀት ትዝ አለው ስለዚህ ‹‹እነሆ ውኃ እንዳልጠመቅ የሚከለክለኝ ምንድር ነው?› ብሎ ጠየቀ።

እንደ ባለ ሥልጣን ‹በል አጥምቀኝ› ብሎ አላዘዘም ፤ ምኞቱን ግን በትሕትና ተናገረ። በሐዋርያት መንጌል የተሰበከላቸው ሰዎች ብዙዎቹ ‹ምን እናድርግ› ብለው ይጠይቃሉ ፤ ሐዋርያቱም ‹በኢየሱስ ክርስቶስ እመኑ ፤ ተጠመቁ› ብለው ያስተምሩአቸው ነበር። (ሐዋ. ፪፥፴፯) በአንዳንድ ቦታም ሐዋርያቱ ‹‹እንዳይጠመቁ ውኃን ይከለክላቸው ዘንድ የሚችል ማን ነው?›› ብለውም ሲያጠምቁ ታይቷል። (ሐዋ. ፲፥፵፯) ኢትዮጵየዊው ጃንደረባ ግን ለፊልጶስ ‹ምን ላድርግ› አላለውም ፤ ፊልጶስም ‹ተጠመቅ› አላለውም። ጃንደረባው ራሱ የመጠመቅ አሳብ አቀረበ። በዚህም ኢትዮጵያ የሐዋርያ ደም ሳታፈስስ ራሰዋ የመጠመቅ ሃሳብ አቅርባ የተጠመቀች ሀገር ሆነች።

‹‹ጃንደረባው ከእናቱ ከኢትዮጵያ ባገኘው የአሪት ትምህርት ልቡናው የታደሰ ፣ አእምሮው የጎለመሰ በመኾኑ አሪት ወደ ክርስቶስ ስለመለሰችው ወዲያውኑ ነቢያት የሚያስተምሩትን ተቀብሎ ‹ውኃ ይኸው ብጠመቅ ማን ይከለክለኛል?›› ብሎ ሰረገላውን አቁሞ በፊልጶስ እጅ በክርስቶስ ስም ተጠመቀ:: በአሪት ውጥን የነበረችውን ሃይማኖቱን ፍጹም አደረጋት›› ብለዋል አለቃ አያሌው ታምሩ::[68]

ጸሎተ ሃይማኖት ዘባኮስ

ዲያቆን ፊልጶስ ለጃንደረባው የጥምቀት ጥያቄ የሠጠው መልስ ‹በፍጹም ልብህ ብታምን› ተፈቅዷል› የሚል ነበር:: ‹በፍጹም ልብህ ብታምን› የምትለዋ የፊልጶስ ንግግር ከሰማርያ መልስ የተነገረች መሆንዋ በፍጹም ልቡ ሳያምን ከነክፋቱ ተጠምቆ መጨረሻ ላይ በጴጥሮስ ቃል ለመወገዝ የተዳረገው ሲሞን ዕጣ እንዳይደርስበት የሚያሳስብ ይመስላል:: ክርስቶስን ‹የእግዚአብሔር ልጅ› ለማለት አጋንንትም ‹የእግዚአብሔር ልጅ ሆይ ልታጠፋን መጣህን› ብለዋል::(ማር. ፭÷፯) እምነት ግን በፍጹም ልብ ሊሆን ይገባዋልና ‹በፍጹም ልብህ› አለው::

[68] አለቃ አያሌው ታምሩ ፣ የኢትዮጵያ እምነት በሦስቱ ሕግጋት ገጽ 115

ይህን ጊዜ ጃንደረባው ‹‹ኢየሱስ ክርስቶስ የእግዚአብሔር ልጅ እንደሆነ አምናለሁ›› የሚል ድንቅ ዐረፍተ ነገር ተናገረ:: ልብ አድርጉ ፤ ፊልጶስ ‹እንዲህ በል› አላለውም ፤ ገና የጥምቀት ሥርዓት ሙሉ በሙሉ ባልተሠራበት በዚያ ዘመን ይህ ጃንደረባ ግን የሃይማኖትን ጸሎት አረቀቀ:: ለመጀመሪያይቱ ቤተ ክርስቲያን የሥርዓት ቀመርም (Liturgical formula) የበኩሉን አስተዋጽኦ አበረከተ:: ኢትዮጵያንም ከሠለስቱ ምዕት ዘመን ቀድማ በሐዋርያት ጉባኤ በንዑስ ክርስቲያን የተወከለችና ለጸሎተ ሃይማኖትም ቃል ያዋጣች አደረጋት:: በእርግጥም ከጃንደረባው አጠገብ የነበረው ፊልጶስ ሆኖ ነው እንጂ ክርስቶስ ቢሆን ኖሮ ለዚህ ንግግሩ ‹‹የሕንደኬ ጃንደረባ ሆይ በሰማያት ያለው አባቴ እንጂ ሥጋና ደም ይህን አልገለጠልህምና ብፁዕ ነህ እኔም እልሃለሁ አንተ ዓለት ነህ›› ባለው ነበር::

አንድ ሰው ከመጠመቁ በፊት የሚጸልየው (ወይንም በዋሱ ዲያቆንና /ክርስትና አባት/እናት አንደበት የሚጸልየው) ጸሎተ ሃይማኖት (Creed[69]) ቤተ ክርስቲያን ከዘመነ ሐዋርያት እስከ ዘመነ ሰማዕታት ለአራት መቶ ዓመታት ቀስ በቀስ እየተሟላና እየተረቀቀ የመጣ ነው:: አንድ ሰው ከመጠመቁ በፊት ‹ሰይጣን ሆይ

[69] በላቲን ‹Credo› ማለት ‹አምናለሁ› ማለት ነው::

እከድሃለሁ› እንዲል ይታዘዛል::[70] ከዚያም ሃይማኖትን የሚገልጠውን ‹የሃይማኖት ጸሎት› ይደግማል::

የሃይማኖት ጸሎቱ ዋነኛ ዓላማ እምነትን መግለጥና በሚቃወሙ ፊት ምስክር ሆኖ መቅረብ ነው:: ቅዱስ ጴጥሮስ ‹አንተ የሕያው እግዚአብሔር ልጅ ነህ› ያለው ‹ኤልያስ ነህ ሙሴ ነህ ይሉሃል› ከሚለው ተከትሎ መሆኑ የሃይማኖት ምስክርነት ቃል ከሚቃወሙ በተቃራኒ መቆም መሆኑን ያሳያል:: (ማቴ. ፲፮÷፲፮) ‹ጸሎተ ሃይማኖት› ብለን ዛሬ የምንደግመው ከፍለ ዘመናት የተሻገረ ጸሎትም በየዘመኑ በሚነሡ አረማዊያንና መናፍቃን ፊት የተሠጠ የምስክርነት ቃል ነው::[71]

ሐዋርያት በዘመናቸው የሚመሰክሩት በኢየሱስ ‹ክርስቶስነት› በማያምኑ በአይሁድ ፊት ስለነበር እንደ ሃይማኖት መግለጫ ‹ኢየሱስ ክርስቶስ ነው› ‹ኢየሱስ የእግዚአብሔር ልጅ ነው› ይሉ ነበር:: ‹ክርስቶስ አይደለም ብሎ ኢየሱስን ከሚክድ በቀር ውሸተኛው ማን

[70] ዲድስቅልያ አንቀጽ 39:16 ፤ ኢትዮጵያዊው ጃንደረባ ሲጠመቅ ተጠማቂዎችን ‹እከሀደከ ሰይጣን› ‹ሰይጣን እክሀድሃለሁ› የማሰኘት ሥርዓት ገና አልተሠራም:: ሆኖም ጃንደረባው እንዳልጠመቅ ‹መኑ ይከልአኒ› ‹ማን ይከለክለኛል› እያለ የተናገረው ቃል ራሱ በሰይጣን ጆሮ ሲሰማ ከማመን ከመጠመቅ ለሚከለክል የሰው መዳን ጠላት ዲያቢሎስ የሚያሸማቅቅ የሃይማኖት አርበኛ ፉከራ ነው::

[71] Earily Christian Creeds, J.N.D. Kelly page 22

ነው?› ‹አንተም ክርስቶስ የእግዚአብሔር ልጅ ነህ ብሎ መለሰለት› የሚሉት ቃላት ይህንን ያስረዳሉ:: (ዩዮሐ. ፮÷፷፱ ፣ ማር. ፰÷፳፱)

ወደ ሮማውያን ግዛቶች ስንሔድ ደግሞ የመጀመሪያዎቹ ክርስቲያኖች ፈተና ‹ቄሣር ጌታ ነው› (Kurios kaisar) በሉ› የሚል ትእዛዝ ነበር:: ጌትነቱ ተራ ጌትነት ቢሆን ዕዳው ገብስ ነበር ፤ በሮማውያን እምነት ግን እንደሚታወቀው ቄሣሮች እንደ አምላክ ይመለካሉ፤ ሲሞቱም በመቃብራቸው የሚቆመው ሐውልት ከአማልክት ተደምሮ ይታጠናል:: ስለዚህ ቄሣርን ጌታ ነው ማለት ለክርስቲያኖች የክርስቶስን አምላክነት መካድ ነበር:: [72]

ሮማውያኑ ቄሣርን ጌታ ከማሰኘት አልፈው ክብር ይግባውና ‹ኢየሱስ ርጉም ይሁን› (Anathema Iesous) በሉ ብለው ያሠቃዩአቸው ነበር:: ቅዱስ ፖሊካርፐስ ‹‹ንጉሤን እንዴት እረግመዋለሁ?›› ብሎ ሰማዕት የሆነውም በዚህ ምክንያት ነበር:: በዚያን ዘመን ‹ቄሣር ጌታ ነው› በሉ ሲባሉ እሳት ስለቱን ሳይፈሩ በአጸፋው ‹ኢየሱስ ጌታ ነው› (Kurios Iesous) ብለው በጣዖት አምላኪዎች ፊት መስክረው በሰማዕትነት የሞቱ ምእመናን ብዙ

[72] The Earliest Christian Confessions, /E.T/ London 1949, page 27-30

ናቸው።።[73] ለዚህም ነው ሐዋርያው መከራውን ሳይፈሩ ለመመስከር የቻሉት መንፈስ ቅዱስ አበርትቷቸው መሆኑን ሲገልጥ ‹‹በመንፈስ ቅዱስ ካልሆነ በቀር ኢየሱስ ጌታ ነው ሊል የሚችል ማንም የለም›› ያለው።። (፩ቆሮ. ፲፪÷፫)

በአሁኑ ሰዓት የምንጸልየው ጸሎተ ሃይማኖት የሐዋርያትን ምስክርነት ፣ የኢትዮጵያዊው ጃንደረባን ፣ የመጀመሪያዎቹ ክርስቲያኖችን የዘመነ ሰማዕታት ምስክርነት ፣ የዓለም አቀፍ የቤተ ክርስቲያን ጉባኤያትን ውሳኔዎች አካትቶ የያዘ የሺህ ዓመታት የጸሎት ግንብ ነው።። ‹አንድ የአብ ልጅ በሚሆን በአንድ ጌታ በኢየሱስ ክርስቶስ እናምናለን ከብርሃን የተገኘ ብርሃን ከእውነተኛ አምላክ የተገኘ አምላክ የተወለደ እንጂ ያልተፈጠረ› የሚለውን የጸሎተ ሃይማኖት ክፍል ባንበብን ቁጥር ግን በዚህ የጸሎት አጥር ላይ

---

[73] ይህንን ቁጣርን ለሚያመልኩ ጣዖት አምላኪዎች የሚሠጥ ‹ኢየሱስ ጌታ ነው› የሚል የምስክርነት ቃል በአብ በወልድ በመንፈስ ቅዱስ ስም አምኖ ሳያማትብና ሳይጸልይ ከቤቱ ለማይወጣ አርቶዶክሳዊ ምእመን እንደ አዲስ ሊነግሩና በፕሮፌሰር ታደሰ ታምራት አገላለጽ የወነገለውን ለማወንገል (evangelizing the evangalized) የሚሞክሩ ሰዎች ምን ያህል እንደተሳሳቱ በዚህ መረዳት ይቻላል።። አንዳንድ አርቶዶክሳውያን ‹ኢየሱስ ጌታ ነው› ሲሏቸው ‹ታዲያ እኛ ምንድን ነው አልን?› የሚሉት መልስ እንዲህ ታሪካዊ እውነታን ያዘለ ነው።። ‹ጌታችን አምላካችን መድኃኒታችን ኢየሱስ ክርስቶስ› ብለው ለሚጠሩ ሰዎች ይህ ምስክርነት አይሠጥም።።

የመጀመሪያዎቹን ድንጋዮች በጋዛ ምድረ በዳ ያዋላውን ኢትዮጵያዊውን ሻንደረባ ልናስታውሰው ይገባል፡፡

ፊልጶስ ዲያቆን ከሆነ ችንዴት ኪያጠምቅ ይችላል?

ሻንደረባው ‹‹ሰረገላው ይቆም ዘንድ አዘዘ ፊልጶስና ሻንደረባው ሁለቱም ወደ ውኃው ወረዱ አጠመቀውም›› ምሥጢረ ጥምቀት በቤተ ክርስቲያን ሲፈጸም ከጥንት ጀምሮ የተለመደው ሥርዓት ተጠማቂው ወደ ውኃ ውስጥ ገብቶ በመነከር (በመዘፈቅ) እና በመውጣት የክርስቶስን ሞት ፣ መቃብርና ትንሣኤ ማመኑን በሚያሳይ መንገድ ውኃ ውስጥ በመጥለቅ ነው፡፡ ቅዱስ ጳውሎስ ስለ ጥምቀት ሲናገር ‹በጥምቀት ከእርሱ ጋር ተቀብረችሁ በጥምቀት ደግሞ ከእርሱ ጋር ተነሣችሁ› ብሎ የጥምቀት ሥርዓት ያለውን ተምሳሌታዊ ትርጉም አብራርቷል፡፡ (ቆላ ፪፡፲፪) በሌላ ሥፍራም ‹በውኃ መቃጠብ ከቃሉ ጋር አንጽቶ› ‹ለአዲስ ልደት በሚሆነው መቃጠብ› በማለት ጥምቀትን ‹መቃጠብ› ብሎ ጠርቶታል፡፡ (ኤፌ. ፭፡፳፮ ፣ ቲቶ ፫፡፭) መቃጠብ ደግሞ በመረጨት የሚከናወን ነገር አይደለም፡፡

በቤተ ክርስቲያን ታሪክ ቀደምት ክርስቲያኖች የጌታችንን ጥምቀተ ዮርዳኖስ ምሳሌ በማድረግ የሚጠመቁት ተንቀሳቃሽ በሆነ

በሚፈስስ በወራጅ ወንዝ ውኃ ነበር:: ፍትሓ ነገሥትም ‹‹ወይኩን: ጥምቀት: ውስተ: ማይ: ውኂዝ: አው: በማይ: ዘይውኅዝ: ኀበ: ምጥማቅ: ፤: ወለእመ: ኮነ: ህየ: ዓጸባ: ይክዓዉ: ማየ: ዘረከቡ: ቀዲሆሙ: ኀበ: ምጥማቅ›› ይላል ‹‹ጥምቀት በወራጅ ውኃ ወይንም ወደ መጠመቂያው በሚፈስስ ውኃ ይሁን ፤ በዚያ ሀገር የውኃ ችግር ቢኖር ያገኙትን ውኃ ቀድተው ወደ ማጥመቂያው ያፍስሱ››[74]

ኢትዮጵያዊው ጃንደረባ ለመጠመቅ ሰረገላውን አስቁሞ መውረዱ በኋላ በተሠራው የጥምቀት ሥርዓት ላይ አንዳች አመልካች ነገር ያለው ነው:: እንደ ጌትነቱ አሽከሮቹን ከውኃው አስቀድቶ ማስመጣትና እዚሁ እርጪኝ ማለት ይችል ነበር ፤ ወይንም ሩቅ መንገድ በምድረ በዳ እየተጓዘ እንደመሆኑ በሰረገላው ላይ ሊሔድ የሚጠጣው ውኃ መያዙ አይቀርምና እዚያው ሰረገላው ላይ እርጪኝ ማለት ይችል ነበር:: ጥምቀት ውኃ ውስጥ በመዘፈቅ የሚፈጸም መሆኑን በሚያሳይ መልኩ ጃንደረባው ሰረገላውን አስቁሞ ወደ ውኃ ወርደው ተጠመቀ::[75]

---

[74] ፍትሓ ነገሥት አንቀጽ ፫፥፭፮

[75] ኢትዮጵያዊው ጃንደረባ የተጠመቀበትን ትክክለኛ ሥፍራ በተመለከተ ብዙ ከርከሮች የሚደረጉ ሲሆን በወንጌላዊው ሉቃስ አተራረክ ከኢየሩሳሌም በስተደቡብ ወደ ሄብሮን በሚወስደው መንገድ ላይ ነው:: በዚህ ጎዳና ላይ ብዙ ምንጮች መገኘታቸው ነገሩን ያወሳሰበው ሲሆን የቤተ ክርስቲያን ታሪክ ጸሐፊው አውሳብዮስ

ኢትዮጵያዊው ጃንደረባን ያጠመቀው ወንጌላዊው ፊልጶስ ከሰባቱ የመጀመሪያ ዲያቆናት አንዱ መሆኑን ስናስብ ዲያቆን እንዴት ማጥመቅ ይችላል የሚል ጥያቄ በአእምሮአችን መነሣቱ አይቀሬ ነው:: ለዚህም ይመስላል አንዳንድ ጸሐፍት የጃንደረባው አጥማቂ ፊልጶስ ዲያቆን መሆን አውኮአቸው ‹ሐዋርያው ነው› ወደ ማለት ያዘነብላሉ:: ሆኖም ይህ ፊልጶስ ሐዋርያው አለመሆኑን ለመረዳት ትንሽ ከፍ ብሎ ታሪኩን ማንበብ ብቻ በቂ ነው:: ስለዚህ ጃንደረባው በእርግጥም የተጠመቀው በዲያቆን እጅ ነበር::

ባለ አንድ መክሊት ተብለው የሚጠሩት ተልዕኮ ብቻ ሥራቸው የሆነ ዲያቆናት በቤተ ክርስቲያናችን ሥርዓት ማጥመቅ አይችሉም:: ፍትሐ ነገሥት ‹‹ወአልቦቱ: ለዲያቆን: ሥልጣነ: ከመ: ይምሀር: ወያጥምቅ›› ‹‹ዲያቆን ያስተምርና ያጠምቅ ዘንድ ሥልጣን የለውም›› ሲል በመጽሐፈ ኪዳን ላይ የምናገኘው የአቡሊዲስ ቀኖና ደግሞ ‹‹ወዲያቆን: ኢያጥምቅ: ወኢያቍርብ: በዕዴሁ: ዘእንበለ: እምጽዋዕ: በእርፈ: መስቀል› ‹‹ዲያቆን

ቤት ዙር (Beth Zur) በተባለ ሥፍራ ጃንደረባው ተጠምቋል ብሎ ጽፎአል:: በአሁኑ ሰዓት የፊልጶስ ምንጭ ተብሎ የሚጎበኘው የጃንደረባው የጥምቀት ሥፍ ግን ኤይን ያኤል ተብሎ ይጠራል:: [One stop Bible Atlas, Nick Page, page103,]

እያጥምቅ ፤ ከጽዋው በእርፈ መስቀል ካልሆነ በቀር በእጅ እያቊርብ›› ተብሎ ሥርዓት ተሠርቷል፡፡[76]

እርግጥ ነው አስገዳጅ ሁኔታዎች ሲፈጠሩ ከተለመደው ሥርዓት በተለየ መንገድ ቤተ ክርስቲያን የሰዎችን ነፍስ ለማዳን ሊባል የምታከናውናቸው ነገሮች ይኖራሉ፡፡ አንድ ሰው መጠመቅ እየፈለገ ለሞት በሚያስጋ ሁኔታ በጠና ቢታመም እንደ ሥርዓቱ ቤተ ክርስቲያን መጥቶ ይጠመቅና ይቊረብ በማለት ፈንታ ካህናቱ ወደ ቤቱ ሔደው አጥምቀው ሥጋ ወደሙ የሚያቀብሉበት ሥርዓት (Clinical baptism) በጥንታዊቷ ቤተ ክርስቲያችን አለ፡፡

አልፎ ተርፎም አንድ ሕፃን ከሞት አፋፍ ላይ ሆኖ የሚያጠምቀው ካህን ባይኖር ማንኛውም ክርስቲያን ‹በአብ በወልድ በመንፈስ ቅዱስ ስም አጠምቅሃለሁ› ብሎ በውኃ እንዲያጠምቀው ቀደምት አበው አዝዘዋል፡፡ ውኃ በማይገኝበት ሥፍራ ሕፃን ሊሞት ቢደርስ ደግሞ በዚያ ያለ ክርስቲያን ወንድም ሆነ ሴት ስመ ሥላሴን ጠርቶ በአየር ላይ ሦስት ጊዜ ከፍ የማድረግ ጥምቀት (Air baptism) እንዲፈጽምለት በጥንታዊቷ ቤተ ክርስቲያን ቀኖና የተፈቀደ ነበር፡፡

[76] ፍትሐ ነገሥት አንቀጽ 7፡249 ፤ መጽሐፈ ኪዳን ቀኖና ዘአቡሊዲስ 1

[77] ልጁ በሕይወት ከቆየ ጥምቀቱ አይደገምም ፤ ሜሮን ግን ይቀባል::[78]

በመጽሐፈ ስንክሳር በሚያዝያ ሃያ አምስት ታሪክዋ የተመዘገበው ቅድስት ሣራ የተባለችዋ የአንጾኪያ ቅድስት ሁለት ልጆችዋን ልታስጠምቅ በመርከብ ተሣፍራ ወደ እስክንድርያ ስትጓዝ በድንገት ማዕበል ተነሥቶ ሊሰጥሙ ደርሰው ነበር:: እናታቸው ሣራም ልጆቹ ሳይጠመቁ እንዳይሞቱ ብላ ጸሎት ካደረገች በኋላ የገዛ ጡትዋን አድምታ በደምዋ በልጆችዋ ላይ የመስቀል ምልክት ከቀባች በኋላ በባሕሩ ውኃ አጥምቃቸዋለች:: ይህን ስታደርግ ወዲያው የባሕሩ ማዕበል ጸጥ አለ:: ወደ ጳጳሱ ቅዱስ ጴጥሮስ ስትደርስ ሕጻናቱን ልታስጠምቅ ወደደች::

ሊቀ ጳጳሱም ቅዱስ ጴጥሮስ ሁለቱን ሕጻናት ሊያጠምቅ ሲሞክር ውኃው እየረጋ አልነክር አለው:: በመጨረሻም ሣራን ሲጠይቃት ልጆችዋ ሊሞቱ መስሏት ያጠመቀቻቸው መሆኑን ከእግራቸው ሥር ወድቃ ይቅርታን እየለመነች ነገረቻቸው:: አባ ጴጥሮስ ግን ‹እምነትሽን አይቶ የልጆችሽን ጥምቀት እግዚአብሔር

[77] Orthodox Teachings. HE Panteleimon Lampadarios, page 449
[78] Lectures about Orthodox Faith, SUScopts, page 155

ተቀብሎታልና ድጋሚ እንዳላጠምቃቸው ከለከለኝ› ብሎ ጥምቀቱን ትቶ ሕፃናቱን ቅብዐ ሜሮን ቀብቶ አቁርቦ ሸኝቷቸዋል::[79]

ወደ ዲያቆናት ማጥመቅ ስንመጣ አንዳንድ ጸሐፍት ‹‹በሐዋርያት ጊዜ ዲያቆንም መደበኛ ሆኖ ያጠምቅ ነበር››[80] ‹‹በመጀመሪያ ጊዜ ዲያቆን ያጠምቅ ነበር ፤ በኋላ ግን በቄስ ወይም በጳጳስ ብቻ እንዲሆን ተወስኗል››[81] ብለው ጽፈዋል:: ይሁንና ከፊልጶስ ሌላ ዲያቆን ሆኖ አጠመቀ የሚል የጥንቷ ቤተ ክርስቲያን መዛግብት ላይ የተጻፈ የለም:: ከዚህ በተቃራኒው ግን የፊልጶስን ዲያቆን ሆኖ ማጥመቅ የሚተቹ ሰዎች የነበሩ ስለመሆናቸው የዲድስቅልያው ትርጉም በቅዱስ ጳውሎስ አንደበት የተነገረው ይህንን ያሳያል :-

‹‹ይህ ታላቅና መልካም የሆነ ፤ በመንፈስ ኃይል የነበረውና የሰማያት በር ተከፍተውለት ክርስቶስን በእግዚአብሔር ቀኝ ያየው እስጢፋኖስ ከዲቁና ማዕረጉ ገደብ ያለፈ አንዳች ነገር ግን ሲያደርግ አልታየም:: መሥዋዕትን ሲሠዋ አልሞከረም ፤ እጆቹን በሌላው

---

[79] መጽሐፈ ስንክሳር ዘሚያዝያ 25, ትንሣኤ ዘጥባኤ ማተሚያ ቤት፣ አዲስ አበባ 1999 ዓ.ም.

[80] ብፁዕ አቡነ ጎርጎርዮስ ፤ ሰባቱ ምሥጢራተ ቤተ ክርስቲያን ገጽ 42

[81] መጋቤ ብሉይ ሰይፈ ሥላሴ ዮሐንስ ፤ የኢኦተቤ መሠረተ ሃይማኖትና የካህናት ተልእኮ ገጽ 38

ላይ ሲጭንም አልታየም:: የዲያቆንነቱን ሥርዓት እስከ መጨረሻው ድረስ ጠብቆ ኖረ እንጂ::

ነገር ግን ኢትዮጵያዊውን ጃንደረባ አጥምቋልና አንዳንዶች ዲያቆናችን የሚሆን ፊልጶስን ፤ እኔን ጳውሎስን አጥምቋልና ታማኝ ወንድማችን የሆነ ሐናንያን የሚወቅሷቸው ካሉ እነዚህ ሰዎች የሚናገሩትን አያውቁም::

ምክንያቱም አጽንተን የተናገርነው እንደ መልከ ጼዴቅና እንደ ኢዮብ (ኢዮ.42:8) ከእግዚአብሔር ካልተሠጠው በቀር ወይንም አሮን ከሙሴ እንደወሰደ በሊቀ ካህናትነት ካልተሾመ በቀር ማንም ሰው የክህነትን ማዕረግ ለራሱ ነጥቆ መውሰድ እንደማይችል ነው:: ፊልጶስና ሐናንያ ግን ለራሳቸው አልሾሙም ፤ ወደር በማይገኝለት ሊቀ ካህናት በክርስቶስ ለዚህ አገልግሎት የተመረጡ ናቸው እንጂ››[82]

---

[82] Yet still this so great and good a man, who was fervent in sprit, who saw Christ on the right hand of God, and the gates of heaven opened, there is no where appeared to have excersised functions which did not appertain to his office of a deacon, nor to have offerd the sacrifices, nor to have laid hands upon any, but kept his order of a deacon unto the end. But if some do blame Philip our deacon and Ananias our faithful brother, that the one did baptaize the Eunch, and one other me Paul, these men do not understand what we say. For we have affirmed only that no one snatchs the sacerdotal dignity to himself, but either receives it from God, as Melkesedek and Job, or from the high priest, as Aron from Mosses. Wherefore Philip and Ananias did not constitute themselves but were appointed by Christ, the High Priest of the

ስለዚህ የዲያቆን ፊልጶስ ማጥመቅ ጥምቀት በዲያቆናት እንዲፈጸም በይፋ ተፈቅዶ ሳይሆን የእግዚአብሔር ልዩ ምርጫ ነው የሚለው የሐዋርያቱ ድምዳሜ ነው:: በአጠቃላይ የፊልጶስ ማጥመቅ የቤተ ክርስቲያን ሥርዓት ሙሉ በሙሉ ተሠርቶ ባልተጠናቀቀበት እና በቅዱስ ዮሐንስ አፈወርቅ አገላለጽ ቤተ ክርስቲያን ‹‹ገና በጫካ ውስጥ መንገድ እየመረጠ እንደሚሔድ ሰው›› በምትጓዝበት ዘመን የተፈጸመ ሲሆን ያ ጊዜ ያለ ድንግልና ፓትርያርክ ድረስ የተሾመበት ገና ሐዋርያቱም ‹የቀረውን ስመጣ እደነግጋለሁ› እያሉ ቀጠሮ ይሠጡ የነበረበት ዘመን ነው:: ይህንን አብነት አድርጎ የሐዋርያትን ሥልጣን በዘፈቀደ ይጣስ እንደነበረ አድርጎ መረዳት ወይም አሁን ላለንበት ዘመን ማጣቀሻ አድርጎ መሞገት አይገባም:: ፊልጶስ በፈቃደ እግዚአብሔር ይህን ምሥጢር መፈጸሙን ግን በታላቅ አድናቆት እናስታውሰዋለን::

ይህንን ተረድታ ነው መሰል በመንፈስ ቅዱስ ትእዛዝ ጀንደረባዋን ያጠመቀላትን ይህንን ዲያቆን የኢትዮጵያ ቤተ ክርስቲያን በስሙ በደረሰችለት ምስጋና እንዲህ ትለዋለች :-

‹‹ፊልጶስ:ወንጌላዊ:እስመ:እንዘ:ዲያቆን:አጥመቀ:
እምሐዋርያት:ኢናሐፀፀከ:ሐቀ:

God, to whom no being is to be compared. /Constitution of the Holy Apostles, Book VII Sec. v. ANP vol.7, ccel, Philip Scaff/

እስመ፡ከመ፡እሉ፡አምላክ፡ኪያከ፡አፈሀቁ››፡

‹‹ወንጌላዊ ፊልጶስ ሆይ ዲያቆን ስትሆን አጥምቀሃልና

አምላክ እንደነርሱ ስላከበረህ ከሐዋርያት ጥቂትም አናሳንስህም››

መልከአ ፊልጶስ

ኪትዮጵያዊው ጃንደረባና ምሥጢረ ሜሮን

በቤተ ክርስቲያናችን ለመዳን ከሚያስፈልጉ ምሥጢራት የመጀመሪያው አንዱ ምሥጢረ ጥምቀት ሲሆን የሚከተለው ደግሞ ምሥጢረ ሜሮን ነው፡፡ ወንጌላዊው ዮሐንስ ‹‹ከቅዱሱ ቅባት ተቀብታችኋልና ሁሉንም ታውቃላችሁ›› ብሎ የተናገረለት ፣ ቅዱስ ጳውሎስ ‹‹ለቤዛም ቀን የታተማችሁበትን ቅዱሱን የእግዚአብሔርን መንፈስ አታሳዝኑ›› ብሎ ትንቢት የተናገረለት ማኅተም ሁሉን የሚያሳውቅ መንፈስ ቅዱስን የምንቀበልበት ምሥጢረ ሜሮን ነው፡፡ ይህን ምሥጢር የምንፈጽምበት ቀን የእያንዳንዳችን የግላችን ዕለተ ጰራቅሊጦስ የሚውልበት ቀን ፣ እረኛው መድኃኔ ዓለም ‹በበጎቹ

ላይ ምልክት የሚያደርግበት› ቀን ነው።።[83] (፩ ዮሐ. ፪፡፰ ፤ ኤፌ. ፪፡፱)

እርግጥ ነው በመጀመሪያይቱ ቤተ ክርስቲያን በተጠመቁ ምእመናን ላይ መንፈስ ቅዱስን የምታሳድረው ሐዋርያቱ (የዚያን ጊዜ ሊቃነ ጳጳሳት) ካሉበት ድረስ ተጠርተው መጥተው እጅ እንዲጭኑ በማድረግ ነበር።። የምእመናን ቁጥር እየበዛ ሲመጣ ግን እነርሱን በየሥፍራው መጥራት የማይመች መሆኑ ስለታወቀ በእጅ መጫን ፈንታ እነርሱ በሲኖዶስ ተሰብስበው በጸሎት በሚያፈሉት ቅብዐ ሜሮን እንዲተካ በሎዶቅያ ጉባኤ በሻጅኛው ቀኖና ተወሰነ።።[84]

ዲያቆኑ ፊልጶስ ኾንደረባውን ከማጥመቁ በፊት በዚያው ምዕራፍ ላይ እንደምናነበው በሠማርያ አስተምሮ ብዙ ሰዎችን አሳምኖ አጥምቆ ነበር።። ካጠመቀ በኋላ ግን እጅ ጭኖ መንፈስ ቅዱስን አላሳደረባቸውም።። ይህንን የማድረግ ሥልጣን የሐዋርያት ስለሆነና ለእርሱም ስላልተሠጠው ጥምቀቱን በመንፈስ ቅዱስ ማኅተም ፍጹም ለማድረግ የሐዋርያትን መምጣት ይጠባበቅ ነበር።። በኢየሩሳሌም የነበሩ ሐዋርያትም ይህንን በሰሙ ጊዜ እጃቸውን ይጭኑ ዘንድ ጴጥሮስና ዮሐንስን ወደ ሰማርያ መንፈስ ቅዱስን

[83] 'Personal pentecost of man' /Sacrament and Orthodoxy, Alexander Schmemann page 83/ St. Ephraim the Syria, Hymns on Virginity 7.6
[84] Dogmatic theology, Fr. Jossi Yakob, Course note Holy Trinity Theological College

እንዲያሳድሩ ላኳቸው። ሁለቱም ሐዋርያት መጥተው እጃቸውን ጫኑ ፤ በአንድ ወቅት በሰማርያ ሰዎች ተበሳጭቶ ‹እንደ ኤልያስ እሳት ከሰማይ ወርዶ ያጥፋቸው እንበልን?› ብሎ በእሳት ሊያሰጠፋቸው የነበረው መንጌላዊው ዮሐንስ ከወንድሙ ጴጥሮስ ጋር መጥቶ በሰማርያ ሰዎች ላይ የመንፈስ ቅዱስን እሳት አዘነመባቸው። (ሉቃ. ፱፥፶፬ ፤ ሐዋ. ፰፥፲፯)

ፊልጶስ የሰማርያን ሰዎች ካጠመቀ በኋላ ሐዋርያትን አስመጥቶ መንፈስ ቅዱስ እንዲወርድላቸው ካደረገ ለኢትዮጵያዊው ጃንደረባስ እጅ እንዲጭኑበት ሐዋርያትን ለምን አላስጠራለትም? ራሱ እጅ ጭኖ መንፈስ ቅዱስን አሳድሮበታል እንዳንል እንደዚያ የሚል ነገር አልተጻፈም። ታዲያ ጃንደረባው ተጠምቆ መንፈስ ቅዱስ ሳያድርበት እንዴት ይቀራል? ያለ መንፈስ ቅዱስ ጸጋ ጥምቀቱ ምሉዕ ሊሆን ስለማይችል የጃንደረባው ጥምቀት የተሟላ አይደለም ማለት ይሆን?

በእውነቱ ከሆነ ይህ ጃንደረባ እንደተጠመቀ ወዲያውኑ እጅ የሚጭን ሐዋርያ ሳይመጣለት ፤ ፊልጶስም እጅ ሳይጭንበት ፤ ሚሮንም ሳይቀባ መንፈስ ቅዱስ ወርዶለታል። ይህንን የሚያሳየን ‹‹ከውኃውም ከወጡ በኋላ የጌታ መንፈስ ፊልጶስን ነጠቀው›› የሚለው ቃል ነው። ምክንያቱም ፊልጶስን ነጥቆ የወሰደው

ለጀንደረባው የወረደ መንፈስ ቅዱስ ነበር:: ዛሬ ካህናት ሕፃናትን ካጠመቁ በኋላ ‹ለሕፃናቱ የወረደ መንፈስ ቅዱስ ለሁላችን ይድረሰን› እንደሚሉ ፊልጶስ የተነጠቀው ለኢትዮጵያዊው ጃንደረባ በወረደ መንፈስ ቅዱስ ነበር::

ገድለኛው ጃንደረባ በዚህም ከሌሎች የሚለይ ክብርን አገኘ: : ‹‹ያለ አንብሮተ ዕድ መንፈስ ቅዱስ በጃንደረባው ላይ አደረ ፤ ቅብዐ ትፍስሕት መንፈስ ቅዱስ እንደወረደለት ለማጠየቅ›› ይላል መጻሕፍተ ሐዲሳት ዘሠለስቱ ንባቡና ትርጓሜው:: እጆችዋን ወደ እግዚአብሔር የምትዘረጋዋ ሀገር ሰው ሰለ ትሕትናው መንፈስ ቅዱስ እጹን ዘረጋለት:: ‹‹የጥምቀቱ ምሥጢር ከተፈጸመ በኋላ እንደ ቀደመው ሐዋርያት እስኪመጡ ድረስ አልተጠበቀም:: የእግዚአብሔር መንፈስ የሚገኘው በመዋቲ ሰዎች ፈቃድ ብቻ አለመሆኑ ይታወቅ ዘንድ መንፈስ ቅዱስ ወዲያውኑ ወረደ›› ይላል ቅዱስ አውግስጢኖስ[85]

‹‹የእግዚአብሔር መንግሥት ጽድቅና ሰላም በመንፈስ ቅዱስም የሚሆን ደስታ ናት›› ተብሎ እንደተጻፈ ጃንደረባውን መሰተፍሰሒ (የሚያስደስት) የሆነ መንፈስ ቅዱስ ደስ አሰኘው::

[85] St. Augstinus, Sermons On the selected Lessons of the New Testament, 49.11, Pilip Scaff, NPNF 106, www.ccel.org

(ሮሜ ፲፩፥፲፯) የደስታው ምንጭ መንፈስ ቅዱስ መውረዱ ብቻ አይደለም ያጠመቀው ሰው ፊልጶስ ተነጥቆ ሲሔድ በጻድቅ ሰው እጅ መጠመቁን እንዲረዳና ደስ እንዲሰኝ አድርጎት ነበር። ቅዱስ ዮሐንስ አፈወርቅም ‹‹ፊልጶስ የተነጠቀው ከእግዚአብሔር መሆኑ እንዲታወቅና ተራ ሰው መስሎ እንዳይታየው ነበር። ደስ ያለውም ለዚህ ነው›› ይላል።[86]

ያ ቀን ምን ዓይነት ቀን ነው? ጃንደረባው ሆይ ያን ቀን ምን ተሰምቶህ ይሆን? ከጥቂት ሰዓት በፊት ሰረገላህን ተከትሎ ሲሮጥ የነበረው ወጣት በመንፈስ ሰረገላ ተነጥቆ ሲለይህ ምን ተሰማህ? እንደ ኤልያስ ተማሪ አንጋጥጠህ እያየህ መጎናጸፊያውን ተቀብለህ ይሆን? ሕልም የሚመስል ቀን ያሳለፍከው ባኮስ ሆይ እስቲ ደስታህን አካፍለን። ከሰረገላህ ስትወርድ ተራ ሰው ነበርህ። ስትመለስ ግን ከርስቲያን ሆነሃል። ሰረገላህም ንዑሰ ክርስቲያን አውርዳ በጥቂት ደቂቃዎች መልሳ ዐቢይ ክርስቲያን ጭናለች።

ጃንደረባው ሆይ ጉዞህ እንዴት ቀጠለ? ትንቢተ ኢሳይያስን አንብበህ ጨረስከው ይሆን? ወይንስ ማንበቡን ተውከው? ስትሔድ ደስ የተሰኘኸው ምን አስበህ ይሆን? ‹ስለማይናገረው በግ› እጆችዋን ወደ ፈጣሪ ለዘረጋች ሀገርህ እስክትነግራት ቸኩለህ ይሆን? ደስ

[86] St. John Chrysostom, Homiles on the Acts of the Apostles, Homily 19, NPNF Philip Scaff, 1886

እያለህ የሔድከው ምን ብለህ እንደምትነግራቸው እያሰብክ ይሆን? ‹ነፍሴ የወደደችውን አገኘሁት› ‹የልቤን የነገረኝን ኑ እዩ› ልትል አቅደህ ይሆን? ታምሪን ለንግሥተ ሳባ ስለ ሰሎሞን እንደነገራት አንተም ከሰሎሞን ስለሚበልጠው ክርስቶስ ለሕንደኬ ልትነግር ጓጉተህ ይሆን?

ኢትዮጵያዊው ጃንደረባ ፊልጶስ ከእርሱ ስለተለየ አላዘነም:: ጌታውን ካገኘ ከሰባኪው ጋር ምን አለው? የተሰበከ ሰው እንደ ጃንደረባው ዝም ብሎ ‹መንገዱን መሔድ› እንጂ ‹ሰባኪው የት ደረሰ?› እያለ መከታተል አያስፈልገውም:: ሰባኪውን እግር ከእግር ሲከታተሉ ስብከቱ የጠፋባቸው ብዙ ናቸውና ጃንደረባው መንገዱን መሔዱስ ጥሩ አደረገ::

ቅዱስ ሄሬኔዎስ ስለዚያች ቀን እንዲህ ይላል:-

‹‹ባጠመቀበት ቅጽበት ፊልጶስ ወዲያው ከእርሱ ተለየ ፤ በነቢያት መጻሕፍት ለተማረው ጃንደረባ የሚያስፈልገው ጥምቀት ብቻ ነበር:: እግዚአብሔርን የማያውቅ ሰው አልነበረም:: ሕይወቱንም እንዴት መምራት እንዳለበትም የማያውቅ ሰው አይደለም:: እርሱ ያላወቀው የእግዚአብሔርን ልጅ ሰው መሆን ነበር:: ይህንን ዜና እንደሰማም ወዲያውኑ አምኖ የሀገሩ ሰዎች የክርስቶስን መምጣት አብሣሪ ሊሆን ደስ እያለው ሔደ:: ስለዚህ

ፊልጶስ በዚህ የነቢያት መጻሕፍት በማንበብ እግዚአብሔርን በመፍራት በተዘጋጀ ሰው ላይ ብዙ መድከም አላስፈለገውም››[87]

ጃንደረባው ሆይ ወዴት ነህ?

የቅዱስ ሉቃስ ትረካ የሚያበቃው ኢትዮጵያዊው ጃንደረባ ‹ደስ እያለው መንገዱን ሔደ› ብሎ ነው:: ይህ ጃንደረባ በእርግጥ ከተጠመቀ በኋላ ወዴት ደረሰ? ወደ ሀገሩ ሔዶ ሰብኮ ይሆን? ወደ ሌላ ሀገር ሔዶ ሰብኮ ይሆን? አኗኗሩ እንዴት ነበር? አሟሟቱስ?

ቅዱስ ጀሮም ጃንደረባውን ‹ለወገኖቹ ሐዋርያ ሆነ› ሲለው የቤተ ክርስቲያን ታሪክ ጸሐፊው አውሳብዮስ ደግሞ ከጥምቀቱ በኋላ ስለነበረው ቆይታ እንዲህ ይላል:: ‹‹ይህ ሰው ከእስራኤላውያን ቀጥሎ ከወንጌላዊው ቅዱስ ፊልጶስ መለኮታዊውን ቃል ምሥጢር ለመቀበል ቀዳሚ ነበር:: በዓለም ምእመናን በኩራት (የመጀመሪያ ፍሬ) ነበረ:: ይህ ሰው ወደ ሀገሩ ተመልሶ ሕይወት ሠጭ የሆነውን የክርስቶስን በሰዎች መካከል መመላለስ የምታሳውቀውን ወንጌል ለመስበክ የመጀመሪያው ሰው እንደሆነ የታመነ ነው:: ኢትዮጵያ

[87] Irenecuas Against Heretics

እጆችዋን ወደ እግዚአብሔር ትዘረጋለች የሚለው ትንቢትም ፍጻሜውን አግኝቷል››[88]

ሰሎሞን በመኃልዩ ‹ጥቁር ነኝ ግን ውብ ነኝ› ያለውን በሥጋ ጥቁር መሆን በሃይማኖት ከመዋብ እንደማይከለክል የሚያሳይ መሆኑን ከሚተረጉሙት ቀደምት አበው አንዱ የሆነው ቅዱስ ኤፍሬም የጃንደረባውን ጥምቀትም በዚህ መንገድ ተቀኝቶበታል፡፡ ‹‹ጥቁሩ ኢትዮጵያዊው ተጠምቆ አበራ ፤ በደስታም ተጓዘ፡፡ አስተምሮ ደቀ መዛሙርትን አፈራ፡፡ ከጥቁሮች መካከል የሚያበሩትን አስገኘ፡፡ ኢትዮጵያዊያትን ለክርስቶስ የሚያበሩ ዕንቁዎች አድርጎ አቀረባቸው፡ ፡ ከኢትዮጵያ እንደተገኘ እንደሚያበራ ዘውድ አስጊጦ ለክርስቶስ አቀረባቸው››[89]

ጃንደረባው ወደ ሀገሩ ተመልሶ መስበኩንና ለወገኖቹ ሐዋርያ መሆኑን ፤ በቤተ መንግሥት ክርስትናን መስበኩን ሊቃውንተ ቤተ ክርስቲያን የመሰከሩ ቢሆንም ከዚያ በኋላ ስላለው ሁኔታ ግን በዝርዝር የተጻፈ ነገር አናገኝም፡፡ ቅዱስ አባ ጊዮርጊስ ዘጋስጫ ይህ ጃንደረባ በሰበከው ስብከት ‹‹በእርሱም ዜና የኢትዮጵያ ሰዎች በኢየሱስ ክርስቶስ የጸጋ ወንጌል አመኑ›› ካለ በኋላ የጃንደረባው

[88] Eusabius, Eccelesisastical History book 2, vol. 1
[89] St. Ephraim the Syrian, The Pearl 13.3

ሚና መስበክ እንጂ ማጥመቅ እንዳልነበር ሲገልጽ ‹‹ወቢየ ክርስቲያን ስለመሆን ግን ምክንያት አላገኙም ጃንደረባው ያጠምቃቸው ዘንድ ካህን አይደለምና›› (ወበእንተ፡ ክዊነ፡ ዐቢየ፡ ክርስቲያንሰ፡ ሶእኑ፡ምክንያተ፡እስመ፡ኢኮነ፡ካህነ፡ውእቱ፡ሕፀው፡ከመ፡ያጥምቆሙ)፡በማለት ደምድሟል፡፡ (መጽሐፈ ምሥጢር ፭፥ ፴፰)

ኢትዮጵያዊው ጃንደረባው የስብከቱ አድማስ በኢትዮጵያ ብቻ የተወሰነ አልነበረም፡፡ ‹‹በርስትህ፡ በኢትዮጵያ፡ በአቅራቢያዋም፡ በኖብያ፡ በአሉድያ፡ ዳግመኛም፡ እስከ፡ ናፓታና፡ ሶባ፡ ድረስ፡ ክርስትናን፡ ለመስበክ፡ የዘርህ፡ የሕንደኬና፡ የሕዝብም፡ ሹም፡ ሆይ፡ በአፍሪካ፡ ውስጥ፡ ችግር፡እንዳይኖር፡ጠብቃት፡እያልህ፡ወደ፡ጌታህ፡ጸልይ› የሚለው ጸሎት የጃንደረባው ስብከት አድማስ ሰፊ መሆኑን ይመሰክራል፡፡[90]

ስለ ኢትዮጵያዊው ጃንደረባ የሕይወት ፍጻሜና የአገልግሎት አድማስ ዘርዝሮ የመዘገበው በጉባኤ ኒቅያ ከታደሙ ሊቃውንት አንዱ እንደሆነ የሚነገርለትና በዘመነ ሰማዕታት በአረማውያን ተሰልቦ

[90] የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ከክርስቶስ ልደት እስከ ዕሥራ ምዕት ገጽ 13 (የጸሎቱ አቀማመጥ ግእዝ እንደሆነ ያስታውቃል ፤ ምንጭ ስላልተጠቀሰበት ዘሩን ማግኘት አልቻልሁም)

ጀንደረባ የነበረው የጢሮሱ ካህን ዶሮቴዮስ ነው፡፡ ለቤተ ክርስቲያን ታሪክ ጸሐፊው ለአውሳብዮስ መምህር እንደሆነ የሚነገርነት ዶሮቴዮስ ሊኖፕሲስ በተሰኘ ጽሑፉ ስለ ኢትዮጵያዊው ጃንደረባ ያልተሰሙ መረጃዎችን መዝግቧል፡፡

በዚህም መሠረት ኢትዮጵያዊው ጃንደረባ በኢትዮጵያ ካስተማረ በኋላ ቀይ ባሕርን ተሻግሮ በፋርስ ፡ በዐረቢያ ፡ በሕንድና በብዙ የምሥራቅ ሀገራት ዞሮ እንደሰበከና በመጨረሻም ታፕሮባና ወይንም ሴይሎን ተብላ ትጠራ እስከነበረችው ደሴት ሔዶ እንዳስተማረ ፡ ምስክርነቱን በደም አትሞ በሰማዕትነት እንዳረፈ ፡ በክብር እንደተቀበረ በዚያን ዘመንም በመቃብሩ ተአምራት ይከናወኑ እንደነበረ ጽፏል፡፡[91]

ኢትዮጵያዊው ጃንደረባ የሰበከው ዳርቻ አድርጓት ነበር ተብላ የተጠቀሰችው ታፕሮባና ወይንም ሴይሎን ተብላ የተጠራችው በዛሬው አጠራር ሲሪላንካ ተብላ የምትጠራው ሀገር ናት፡፡ ከላይ ካየነው በቀር የሲሪ ላንካ የክርስትና ታሪክ ላይ ኢትዮጵያዊው ጃንደረባን የሚያነሣ ብዙም የተጻፈ ነገር የለም፡፡ ሲሪላንካም እንደ ሐዋርያዋ የምትጠራው ሐዋርያው ቅዱስ ቶማስን ነው፡፡ ሆኖም ከጃንደረባው ጋር በተያያዘም ባይሆን ክርስትና በሲሪላንካ በመግባቱ

[91] Lives of the Most Eminent Fathers of the Church vol. 1 87-88

ላይ ኢትዮጵያ ድርሻ ያላት ሆና መነሣትዋ አልቀረም፡፡ ከአንደኛው ክፍለ ዘመን አንሥቶ የአክሱማውያን ሀገር አቋራጭ ንግድ ማዕከል በነበረችው በአዱሊስ ወደብ በኩል ይካሔድ የነበረው ከፍተኛ የንግድ ልውውጥ እስከ ታፕሮባና ደሴት የተዘረጋ ነበር፡፡ በዚህ ምክንያት ከአክሱም የሔዱ ኢትዮጵያውያን በታፕሮባና ወንጌልን መስበካቸውና ብዙዎችንም ወደ ክርስትና መመለሳቸውን በሲሪላንካ ክርስትና ታሪክ ላይ ጥናት ያደረጉ ምሁራን መዝግበዋል፡፡[92]

መፈጸሚያ

ኢትዮጵያዊው ጃንደረባ ምንም እንኳን ለኢትዮጵያና ለአፍሪካዊያን ሁሉ ኩራት ሊሆን የሚችል ክርስቲያናዊ ታሪክ ያለው ቢሆንም የሚገባውን ያህል አልተዘከረም ማለት እንችላለን፡፡ ይህ ሰው መንፈሳዊ ጉዞዎችን ለሚጓዙ ፣ ቅዱሳት መጻሕፍትን ለሚያነቡ ፣ የመጽሐፍ ቅዱስ ጥናትን ለሚያደርጉና ለሚወያዩ ሁሉ አርአያ የሚሆን ውብ ታሪክ በመጽሐፍ ቅዱስ የተጻፈለት ሰው ነው፡፡

ይህን ትጉሕ ተሳላሚ ፣ መጻሕፍተ ነቢያትን ደጋሚ ፣ እጅግ ትሑት ፣ አላዋቂነቱን ለመናገር የማይሰቀቅ ጻድቅ ፣

---

[92] Prabo Mihindukulasuriya, Another Ancient Christian Presence In Sri Lanka : The Ethiopians of Aksum, Journal of the Colombo Theological Seminary, Vol. III [2005]

ለመንፈሳዊ ነገር የተጠማ ፣ ታሪን እየሰማ ራሱን የሚያስት ሳይሆን ወዲያው ተዘርቶበት ፍሬን የሚያፈራ ቅዱስ ፣ ስለ ክርስቶስ በጥዱም ልብ አምኖ የመሰከረ ሰማዕት ፣ ለሌሎች መዳን መንገድ የጠረገ ሐዋርያ ነውና በእውነት እጥፍ ክብር ይገባዋል::

አዳዲስ አማንያንን ወደ ክርስትና ለማምጣት የንዑሰ ክርስቲያን አገልግሎትን ላይ የሚያገለግሉ ፣ የንባብን ባሕል በኢትዮጵያ ለማዳበር ለሚሹ ሁሉ የኢትዮጵያዊው ጃንደረባን ታሪክ የሚበልጥ ጥንታዊ መሠረት ያለው ኢትዮጵያዊ ተጠማቂም ሆነ አንባቢ የለም:: ቤተ ክርስቲያን በዝማሬዎችዋና በድርሰቶችዋ የምታወሳው ቢሆንም በስሙ ቤተ መጻሕፍት እንኳን ያልተሰየመለት መሆኑ አሳዛኝ እውነታ ነው::

እግዚአብሔር በእስራኤላውያን አዝኖ ሲናገር ‹‹ቀኑን ሁሉ ወደ ማይታዘዝና ወደሚቃወም ሕዝብ እጆቼን ዘረጋሁ›› ብሎ ነበር: : (ሮሜ ፲÷፳፩) ወደ ኢትዮጵያ ግን እግዚአብሔር እጆቹን መዘርጋት አላስፈለገውም:: ምክንያቱም ‹‹ኢትዮጵያ እጆችዋን ወደ እግዚአብሔር›› ስለዘረጋች ነው:: (መዝ. ፷፰÷፴፩)

ይህም አስቀድሞ በቅዱስ ኤፍሬም አገላለጽ ‹በተኩላዎች መካከል የተላከች በግ› በተሰኘችውና የሰሎሞንን ጥበብ ዝና ሰምታ በሔደችው በሳባ ንግሥት ማክዳ ፣ በብሉይ ኪዳኑ ጃንደረባ

በአቤሜሌክ ፡ ከሰብአ ሰገል አንዱ በሆነው በባዜንና በኢትዮጵያዊው ጃንደረባ የተረጋገጠ እውነታ ነው፡፡ በሐዲስ ኪዳን መግቢያ ላይ የምናገኘውና ብሉይን ለብሳ ለቆየችው ኢትዮጵያ ሐዲስን ያነናጸፉት ፡ ንባቡን ለምታውቀው ሀገር ትርጓሜውን ያመጣላት ፡ ግዝረትን ለተቀበለች ሀገሩ ጥምቀትን ያመጣላት ይህ ጃንደረባ በቅድስት ቤተ ክርስቲያ ስሙ መነሣቱ እስከ ምጽአት ይቀጥላል፡፡

‹‹ሁልጊዜ ድል በመንሣቱ ለሚያዞረን በእኛም በየሥፍራው ሁሉ የእውቀቱን ሽታ ለሚገልጥ ለአምላክ ምስጋና ይሁን›› ፪ቆሮ. ፪፥፲፬

ለመጻፍ የተነበቡ

- ወንጌል ቅዱስ፣ ንባብና ትርጓሜው ፣ 1987 ዓ.ም ፣ አዲስ አበባ ፣ ት/ዘጥባኤ ማተሚያ ቤት
- መጽሐፈ ስዋስው ወግሥ ፣ ኪዳነ ወልድ ክፍሌ ፣ 1948 ዓ.ም. አዲስ አበባ አርቲስቲክ ማተሚያ ቤት
- የቅዱስ ጳውሎስ መጽሐፍ ንባብና ትርጓሜው ፣1988 ዓ.ም. አዲስ አበባ ፣ ትንሣኤ ዘጥባኤ ማተሚያ ቤት
- ውዳሴ ማርያም ንባብና ትርጓሜው ፣ 1916 ዓ.ም. ፣ አልጋ መራሽ ፊሰ ተፈሪ ማተሚያ ቤት
- ዜና ሐዋርያት (ነቅዐ ጥዒሐ) ፣ ጎሩይ ወልደ ሥላሴ ፣ 1923 ዓ.ም. ፣ ነፊ ጽባሕ ማተሚያ ቤት
- ሃይማኖተ አበው ቀደምት ፣ ኪዳነ ወልድ ክፍሌ ፣ ያልታተመ የእጅ ጽሑፍ
- የጣሬዋ ኢትዮጵያ የቅዱሳት መጻሕፍት ፣ የታሪክና የሥነ ጥንት ኢትዮጵያ ሣት ፣ ቅዱስ ሊኖዶስ ፣ 1989 ዓ.ም. ትንሣኤ ዘጥባኤ ማተሚያ ቤት
- የኢትዮጵያ ታሪክ ከንግሥተ ሳባ እስከ ዐድዋ ፣ ብላቲን ጌታ ጎሩይ ወልደ ሥላሴ
- የኢትዮጵያ ኦርቶዶክስ ተዋሕዶ ቤተ ክርስቲያን ከልደተ ክርስቶስ እስከ ዕሥራ ምዕት ፣ የሊቃውንት ጉባኤ 2000 ዓ.ም
- የኢትዮጵያ ታሪክ ኑብያ (ናፃታ መርዌ) ፣ ተክለ ጻድቅ መኩሪያ ፣ 1965 ዓ.ም. ብርሃንና ሰላም ቀንሥ ማተሚያ ቤት
- ቤተ ክርስቲያንህን ዕወቅ ማኅበረ ቅዱሳን
- ሥርዓተ ሐብስ ሥላሴ (ዶ/ር) ፣ አማርኛ የቤተ ክርስቲያን መዝሙ ቃላት ፣ 1988 ዓ.ም. አዲስ አበባ
- መልክአ ፈልፈሰ ግእዝና አማርኛ ፣ ደብረ ምጥማቅ ቅዱስ ፈልፈሰ ቤተ ክርስቲያን 1999 ዓ.ም. 1999 ዓ.ም
- በኢትዮጵያ የመጀመሪያው የመጽሐፍ ቅዱስ ትርጮም በግእዝ ቋንቋ ፣ ቀ/ዶ/ር ምክረ ሥላሴ ገብረ አማኑኤል ፣ 2000 ዓ.ም. አዲስ አበባ
- የኢትዮጵየ እምነት በሦስቱ ሕግጋት ፣ አለቃ አያሌው ታምሩ ፣ 1953 ዓ.ም. አዲስ አበባ
- መጋቢ ብሉይ ሰይፈ ሥላሴ ዮሐንስ ፣ የኢኦተቤ መሠረተ ሃይማኖትና የሠናት ተልእኮ
- ሰባቱ ምሥጢራተ ቤተ ክርስቲያን ፣ ብፁዕ አቡነ ጎርጎርዮስ ካልዓይ ፣ 1993 ዓ.ም. አዲስ አበባ
- Ancient Christian Commentary on Scripture, Acts, InterVarsity Press, Downers Grove, Illinios, 2006
- Ancient Christian Commentary on Scripture, Matthew, InterVarsity Press, Downers Grove, Illinios, 2006
- St. John Chrysostom, Homiles on the Acts of the Apostles,NPNF Philip Scaff, 1886

- St. Augstine of Hippo, Sermons, Philip Scaff, NPNF 1886
- Earily Christian Creeds, J.N.D. Kelly, 1960, London
- The Earliest Christian Confessions, London, 1949
- Ecclesiastical History, Eusebius Pamphilus of Caesarea, Book 1-5 /The Fathers of The Church
- The New Jerome Biblical Commentary, Theological p.i, Bangalore 2013
- All Articles Suscopts, His Grace Bishop Youssef, 2010 USA,
- Prabo Mihindukulasuriya, Another Ancient Christian Presence In Sri Lanka : The Ethiopians of Aksum, Journal of the Colombo Theological Seminary, Vol. III [2005]
- History of the Church, Rufinus of Aquileia 402, JASTOR
- Orthodox Teachings, His Eminence Panteleimon Lampadarios, Port Said, Egypt
- Dogmatic Theology, Fr. Dr, Jossi Yacob, HTTC, 2004, A.A.
- The Lives of the Most Eminent Fathers of the Church, vol 1
- The School of Alexandria, Origen, Fr. Tadros Y. Malaty, 1995, Sydney Australia
- Origen, The Early Church Fathers, Joseph W. Trigg
- Origen of Alexandria, Patristic commentary On the Gospel according to St. Mathew
- Sirgiw Hable Selasse, Anicent and MedivalHistory of Ethiopia, to 1270, 1972, Addis Ababa, United printers
- Amsalu Tefera, The Ethiopian Homily on the Ark of the Covenant, Brill Acadamic Pub, 2015
- Mebratu Kiros Gebru, Liturgical Cosmology, The Theological and Sacramental Dimensions of creation in the Ethiopian LiturgyGorgias Press, March 1 2010
- Sylvia Pankhurst, Ethiopia, A Cultural History, London Lalibela House, 1955
- Budge, A History of Ethiopia, Nubia and Abyssina, London, 1928
- Symbolic Interpretations in Ethiopic and Ephremic Litrature, Lee, Ralph, SOAS, University of London,
- A. Harnack, The Expansion of Christianity in the 1st three Centuries 1905
- Anthology of African Christianity, I. A. Phiri and D. Werner, C.Kaunda & K. Owino, WCC, 2016
- Preaching in the Apostolic Era, Fr. Tadros Y. Malaty, Sydney Australia,

ግብረ ሐዋርያት (ምዕ.8፡26-40) ኢትዮጵያዊ የመንግሥት ባለሥልጣን (ጃንደረባ) በመንፈስ ቅዱስ ምሪት በሐዋርያዊው ዲያቆን ፊልጶስ ጥምቀተ ክርስትና እንደተፈጸመለት ያስረዳል። የጥንት ቤተ ክርስቲያን ታሪክ ጸሐፊዎች እና ሊቃውንት (ለምሳሌ ቅዱስ ሄሬኔዎስ፣ አውሳብዮስ ዘቂሳርያ፣ የሐንስ አፈወርቅ) ስለዚህ ኢትዮጵያዊ ጃንደረባ እና ስላጠመቀው ቅዱስ ፊልጶስ በሰፊው ጽፈዋል። አንዳንዶቹ ድርሳናትም ወደ ግዕዝ ቋንቋ ተመልሰዋል። አሁን ደግሞ የጃንደረባውን ታሪክ እና ከእርሱ ማንነት ጋር ተያይዘው የሚነሱትን ጥያቄዎች እና ሌሎች ተያያዥ ሀሳቦችን በመዳሰስ ማራኪ በሆነ አቀራረብ ከጠለቀ የማብላላል አመክንዮአዊ መንገድ ጋር በዚህ መጽሐፍ ቀርቦልናል።

ዲያቆን ሄኖክ በአሁኑ ሰዓት ቤተ ክርስቲያን ካሏት ሕያው አገልጋዮች በግንባር ቀደምነት ከሚጠቀሱት አንዱ ሲሆን ለየት የሚያደርገው በቃልም በመጣፍም ማስተማሩ ነው፤ ለዚህ ዋቢዎቹ ተወዳጅ ስብከቶቹ እና ካህን በራት ለአንባቢዎች ያደረሳቸው መጻሕፍቱ ናቸው። ስለ ጃንደረባው ያዘጋጀውን የመጽሐፍ ረቂቅ ተመልከትልኝ ብሎ ሲሰጠኝ በደስታ ተቀብልኩት፤ በጉጉት አነበብኩት። አቀራረቡ ማራኪ ሲሆን፣ እያስተማረ የሚሰብክ መጽሐፍ ሆኖ አገኘሁት። የሚከተለው መንገድ እያንዳንዱን ርእስ ስብከታዊ በሆነ መልኩ በመተንተን ሲሆን በእንግሊዝኛው Homiletical የሚባለው ዓይነት ነው። ይህም ጥንታውያን አበው ድርሳኖቻቸውን የጻፉበት መንገድ ነውና ይበል ያሰኛል። ከባለቅኔው ከበደ ሚካኤል "የትንቢት ቀጠሮ" (1938 ዓ.ም.) በስተቀር ስለጃንደረባው በስፋት የተጻፈ በሀገራችን እስካሁን አላጋጠመኝም። ስለዚህም ይህ የዲ/ሄኖክ ሥራ በዓይነቱም በይዘቱም ለኢትዮጵያ ሥነ ጽሑፍ የሚሰጠው ፋይዳ ብዙ ነው። በመጨረሻም ይህን ግሩም ሥራ ያጠበበንን ዲያቆን ሄኖክ ኃይሌን እያመሰገንኩ፤ ደግመህ ደጋግመህ ጻፍ፤ እኛም በጥልቀት እናነብብ እላለሁ።

ቀሲስ ዶ/ር አምሳሉ ተፈራ
በአዲስ አበባ ዩኒቨርሲቲ የጥንታውያን ጽሑፎች ጥናት (ፊሎሎጂ) ረዳት ፕሮፌሰር

ተመራማሪዎች ቅዱስ ውብ ጸሊም፣ የማይጋ[illegible] ብለው እንደ ሚጠሩት፣ የእርሱ ፍኖት በመከተል፣ የማይጋፋ የማስተማር ዘይ የሚከተለው [illegible] መምህር ሄኖክ ኃይሌ በቀደሙ መጻሕፍቶቹ እንደ ተገለጠው የሚከተለው የጸጸፍ ዘዴ በበሰጠ [illegible] ስጠ ሰፊ፣ በትንሽ ውስጥ ብዙ እንዳለ እየደጋገመ የሚያሳስብ [illegible] ዘዴ ነው።

ንድፈ-ጽሑፉን ለማየት ኢትዮጵያዊው ጃንደረባ [illegible] በስ ጊዜ፡ በፖለቲካ ዝንባሌ እንደተለከፈ ሰው፣ ገና ሳላነበው፣ ሕንዲህ እንዲህ ሊል ይሆናል [illegible] መጽሐፉ እርሾ ዘለያ በገባሁበት ጊዜ ግን፣ የቃረምኩት መንፈሳዊ ትምህርት፣ ከመጠን በላይ በስሎ፡ አበ[illegible] ሰብ በሬት ለበረታ የተሳሳተ ድምዳሜ ሌላ መንፈሳዊ ዓይን ስላሳየኝ ደግሞ አድናቆትና አፍረትም ተሰማኝ፡ አድናቆ[illegible] ነው፥ እፍረቴ ደግሞ በዚያ ፖለቲካ ባወረው ልቤ ነው። በላዔ መጻሕፍት ቅዱስ የሐንስ አፈወርቅ፣ በገባብ ዝንበሌ ላይ በተኛነቡት ጸሐፊ መንፈሳዊ መጻሕፍት ማንበብ መነኩሴ አያደርግም፥ እውነተኛ ክርስቲያን ግን ያደርጋልና ስለዚህም በዓለማዊው ሥራ ለተጠመዳችሁ ስ ምንኛ ማንበብ ባስፈለጋችሁ?፣ ይላል። ስለዚህ የዚህችን መጽሐፍ አንባቢዎች፡ ‹ስለ ኢትዮጵያዊው ጃንደረባ ማንበብ፣ ኢትዮጵያዊ አያደርጋችሁም፣ እውነተኛ ክርስቲያን ግን ያደርጋችኋል› እላለሁ።

በረከት ዐቅባ ጽዮን
ደራሲና ተርጓሚ

ISBN 978-99944-75-94-0

ዋጋ. 81 ብር

ህትመት ጃጀው ኢትዮጵያ ዲስትሪቡተርስ ኃ.የተ.የግ.ማ.